

Nataliia Stativka
*Doctor of Public Administration, Full Professor,
Associate Director of the Educational and Scientific Institute
«Institute of Public Administration»
V.N. Karazin Kharkiv National University*

Статівка Н.В.
*доктор наук з державного управління, професор,
заступник директора Навчально-наукового інституту
«Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-576-1-35>

HUMAN CAPITAL AND PRODUCTIVITY IN THE FACE OF POST-WAR PERSONNEL LOSS AND DEMOGRAPHIC CHALLENGES

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ В УМОВАХ ВТРАТИ КАДРІВ І ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Повномасштабна війна, яка триває на території України з 2022 року, спричинила безпрецедентні втрати людського капіталу, які є критичними як у кількісному, так і в якісному вимірах. Військові дії, примусова міграція, мобілізація, загибель працездатного населення, масова еміграція фахівців, порушення освітнього процесу – всі ці чинники істотно підривають кадрову основу економіки. За даними ООН, з України виїхало понад 6 мільйонів осіб, значна частина яких – молоді, працездатні громадяни з вищою освітою та навичками, що користуються попитом на глобальному ринку праці [9, с. 9].

Ситуація ускладнена тим, що з кожним місяцем війни зростає не лише кількість загиблих, а й осіб із стійкими пораненнями або інвалідністю, які більше не можуть виконувати професійні функції в економіці. Проблема депопуляції посилюється зниженням народжуваності (мінімальне значення за останні 30 років) і відсутністю сприятливих умов для повернення мігрантів. За таких умов проблема продуктивності праці стає не лише питанням економічного зростання, а – у буквальному сенсі – виживання національної економіки.

Особливої актуальності набуває дослідження людського капіталу як продуктивної сили, здатної забезпечити відновлення економіки у післявоєнний період. Г. Беккер, автор теорії людського капіталу, підкреслював, що «інвестиції в освіту, охорону здоров'я та мобільність працівників – це ті самі витрати, що й інвестиції в обладнання,

які генерують дохід у майбутньому» [7, с. 41]. Цей підхід набуває критичного значення у постконфліктних країнах, де основним ресурсом відновлення виступають не стільки капітальні вкладення, скільки люди з навичками, знаннями та мотивацією.

Ключовою проблемою післявоєнного періоду стане дефіцит кваліфікованих кадрів у найбільш важливих галузях економіки. Йдеться, насамперед, про будівельний сектор, медицину, освіту, IT-індустрію та аграрну галузь. Згідно з аналітичними звітами Національного банку України, у 2023–2024 рр. фіксується структурний дисбаланс на ринку праці – з одного боку, зростає попит на спеціалістів робітничих професій та інженерів, з іншого – зменшується кількість випускників відповідних закладів освіти [3, с. 31].

Додатково ситуацію ускладнює старіння населення та зниження народжуваності. За даними Державної служби статистики, коефіцієнт народжуваності в Україні у 2023 році становив лише 7,3 новонароджених на 1000 осіб – один із найнижчих показників у Європі [2, с. 14]. Це означає, що потенціал відновлення демографічної основи людського капіталу є вкрай обмеженим. Натомість відбувається активна еміграція молоді, яка шукає можливості працевлаштування та безпеки за кордоном, переважно в країнах ЄС.

Водночас варто враховувати якісні втрати людського капіталу: психологічні, фізичні та когнітивні. Згідно з дослідженнями Українського інституту майбутнього, значна частина мобілізованих, поранених або переселених осіб має симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що прямо впливає на здатність до праці та ефективність виконання професійних обов'язків [4, с. 22]. Цей феномен потребує системної підтримки не лише з боку медичних структур, але й роботодавців, які мають адаптувати робочі місця під нові реалії.

Окремою проблемою є деградація системи професійної підготовки кадрів. Частина освітніх закладів була зруйнована, евакуйована або втратила викладацький персонал. Наявна інфраструктура професійно-технічної освіти недостатньо відповідає потребам економіки відновлення, а перепідготовка кадрів відбувається повільно й без достатньої підтримки бізнесу. Проблема низької відповідності між попитом і пропозицією на ринку праці вже стала системною, що підтверджується даними звітів Державного центру зайнятості [6, с. 6].

В умовах вищезазначених викликів, відновлення продуктивності української економіки неможливе без розробки цілісної політики підтримки та мобілізації людського капіталу, яка враховуватиме не лише економічні, а й соціальні, освітні та психологічні аспекти.

За даними Міністерства економіки України, лише у 2023 році понад 300 тисяч робочих місць у промисловості залишилися вакантними через нестачу кадрів [1, с. 7]. У системі охорони здоров'я та освіти,

за інформацією МОЗ і МОН, нестача персоналу досягає критичних рівнів у регіонах, що наближені до бойових дій [6, с. 15].

На цьому тлі особливе значення має розвиток програм reskilling та upskilling – перенавчання та підвищення кваліфікації. У межах державної політики з 2023 року в Україні впроваджується експериментальний проєкт "єРобота", який передбачає надання ваучерів на навчання та перекваліфікацію осіб, що втратили роботу або хочуть змінити професію [5, с. 3]. Однак масштаби впровадження поки не відповідають масштабам проблеми. Успішним прикладом у цьому контексті можна вважати досвід Канади, де урядова програма «Skills Boost» забезпечила навчання понад 1 млн осіб, які втратили роботу внаслідок технологічних змін або пандемії [5, с. 77].

В Україні ж наразі відсутня національна модель залучення або реінтеграції емігрантів – хоча потенціал такої політики визнається як пріоритетний у Стратегії демографічного розвитку до 2030 року.

На основі викладених результатів доцільним вбачається розроблення Національної стратегії відновлення людського капіталу, яка має інтегрувати інструменти демографічної політики, розвитку освіти, трудової мобільності та соціальної реінтеграції. Її основою мають стати такі положення:

По-перше, необхідно активізувати політику реінтеграції ветеранів до економіки. Це передбачає створення системи менторської та кар'єрної підтримки, адаптації робочих місць до особливих потреб, розвиток програм навчання та ресоціалізації. Закладено перші кроки через Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», однак практична реалізація залишається обмеженою.

По-друге, варто впровадити фінансові стимули для повернення висококваліфікованих спеціалістів з-за кордону. Ідеться, зокрема, про податкові преференції, програми часткової компенсації витрат на переїзд, гарантії працевлаштування, що вже демонструють ефективність у країнах Балтії.

По-третє, необхідно створити мережу кар'єрних центрів у регіонах, постраждалих від війни, які б супроводжували молодь на всіх етапах професійної траєкторії: від вибору навчального закладу – до першого місця роботи. Такий підхід є типовим для шведської моделі управління людським капіталом, де державні структури тісно співпрацюють із приватними компаніями в питанні адаптації молоді до ринку праці.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що людський капітал є визначальним фактором продуктивності у фазі післявоєнного відновлення. Саме від обсягу, структури та якості наявного кадрового потенціалу залежать ефективність реалізації інфраструктурних, економічних і соціальних програм у повоєнний період.

Вирішення кадрових і демографічних проблем потребує комплексного стратегічного підходу з боку держави, що охоплює міжгалузеву

взаємодію освіти, економіки, охорони здоров'я, соціального захисту й міграційної політики. Важливо не лише компенсувати втрати, але й створити умови для формування нового типу людського капіталу адаптивного, цифрового, мобільного та конкурентоспроможного.

Література:

1. Аналітична записка Міністерства економіки України щодо потреб ринку праці. Київ, 2024. 15 с.
2. Демографічний щорічник України. Київ : Держстат України, 2024. 156 с.
3. Звіт про інфляцію. Національний банк України. Січень 2024. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2025).
4. Проблеми психологічної реабілітації ветеранів. Аналітична доповідь. Український інститут майбутнього. Київ, 2023. 38 с.
5. Проект «єРобота»: Офіційний портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2025).
6. Щорічна аналітична доповідь Державного центру зайнятості за 2023 рік. Київ, 2024. 78 с.
7. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago : University of Chicago Press, 1993. 412 p.
8. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London : Palgrave Macmillan, 2007. 417 p.
9. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. UNHCR Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 05.05.2025)